

การสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรม มณฑปพระสี่อิริยาบถ วัดพระสี่อิริยาบถ จังหวัดกำแพงเพชร

The Architectural Restoration of Mandapa of the Four Postures Buddha

ศิริปุณย์ ดิสริยะกุล

นักศึกษาระดับปริญญาโท หลักสูตรปริญญาโทมหาบัณฑิตประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

Siripoonya Dissariyakul

Master Student, M. Art in Architectural History, Faculty of Architecture, Silpakorn University

คำสำคัญ : มณฑปพระสี่
อิริยาบถ ; วัดพระสี่อิริยาบถ
จังหวัดกำแพงเพชร ;
การสันนิษฐานรูปแบบ
สถาปัตยกรรม

Keywords :

Mandapa of the four
postures Buddha ;
Temple of the four
postures Buddha
Kamphaeng Phet ;
Architectural
Restoration

หน้าตรงข้าม : มณฑป
พระสี่อิริยาบถ มุขทิศ
ตะวันตก (พระยืน) ที่ส่วน
ปลายของผนังโค้งด้านหลัง
พระพุทธรูประดับบามีรูปปั้น
นารายณ์ทรงครุฑ

ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถาน
แห่งชาติ กำแพงเพชร

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอการสันนิษฐานรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของมณฑปพระสี่อิริยาบถ วัดพระสี่อิริยาบถ จังหวัดกำแพงเพชร โดยมณฑปพระสี่อิริยาบถมีความโดดเด่นเป็นพิเศษ เนื่องจากมีพระพุทธรูปขนาดใหญ่หันหลังชนกันจำนวน 4 องค์ โดยแต่ละองค์แสดงอิริยาบถต่างกัน คือ ยืน เดิน นั่ง และนอน เรียกรวมนกันว่า พระพุทธรูปสี่อิริยาบถ ซึ่งเป็นที่สนใจในทางวิชาการถึงที่มาของแนวคิดในการสร้างพระพุทธรูปนี้ แต่ในแง่ของสถาปัตยกรรมแล้วยังไม่มีการศึกษามากนัก เนื่องจากข้อมูลทางเอกสารนั้นมีอยู่น้อยและสภาพของมณฑปพระสี่อิริยาบถเองก็อยู่ในสภาพไม่สมบูรณ์ ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้จึงใช้วิธีการสันนิษฐานรูปแบบทางสถาปัตยกรรมจากข้อมูลทางกายภาพและเอกสารเท่าที่มีอยู่ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความเป็นไปได้ของรูปแบบทางสถาปัตยกรรมดั้งเดิมของมณฑปพระสี่อิริยาบถ อันจะทำให้เข้าใจถึงคุณค่าของตัวมณฑปพระสี่อิริยาบถมากยิ่งขึ้นด้วย

ผลจากสันนิษฐานรูปแบบทางสถาปัตยกรรมได้นำเสนอความเป็นไปได้ของมณฑปพระสี่อิริยาบถรวมทั้งหมด 6 แบบ ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่มีหลังคาเป็นจั่วแบบจัตุรมุข และกลุ่มที่มีหลังคาเป็นทรงมณฑป ซึ่งแต่ละแบบก็มีข้อเด่นข้อด้อยต่างกันไป แต่ข้อสรุปร่วมกันที่สำคัญ

ก็คือ การสร้างสรรค์ลักษณะสถาปัตยกรรมของมณฑปพระสี่อิริยาบถนั้น มีความสัมพันธ์กันกับตัวพระพุทธรูปสี่อิริยาบถอย่างสอดคล้องส่งเสริมกัน

Abstract

This paper presents the architectural restoration of the Mandapa of the four postures Buddha in Temple of the four postures Buddha Kamphaeng Phet. The Mandapa is distinctive because of the four large Buddha statues. Each one represents a different posture, standing, walking, sitting and lying collectively the Four postures of Buddha Which is interested in the origins of the concept of the Buddha. But in terms of architecture, it has not been studied since the documents were few and the condition of Mandapa was in a state of incompleteness. Therefore, in this study use Architectural Restoration Method, from physical informations and documents as available, for demonstrate the feasibility of the original architectural style of the Mandapa and will understand the values of the mandapa even more.

The result can be assumed six models of architectural style of the mandapa that were divided into two groups: The roof with four porches and The Mandapa-style roof. Each of which has different advantages but the important conclusion is the creation of Architecture of the Mandapa are correlated well with the four postures Buddha.

บทนำ

มณฑปพระสี่อิริยาบถ ตั้งอยู่ในวัดพระสี่อิริยาบถ จังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งเป็นวัดในเขตนอกเมือง โดยอยู่ห่างออกไปจากเมืองกำแพงเพชรทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือประมาณ 1 กิโลเมตร อยู่ในบริเวณที่เรียกกันว่าอรัญญิก ปัจจุบันอยู่ภายในอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ตั้งอยู่ในตำบลหนองปลิง อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร สถาปัตยกรรมของมณฑปพระสี่อิริยาบถในปัจจุบันอยู่ในสภาพไม่สมบูรณ์ แต่ด้วยความที่เป็นวัดสำคัญวัดหนึ่งในเขตอรัญญิก อีกทั้งมีลักษณะโดดเด่นเฉพาะตัว คือมีพระพุทธรูปสี่อิริยาบถขนาดใหญ่เป็นประธานของมณฑปพระสี่อิริยาบถ จึงเป็นที่นิยมสำหรับผู้มาเยี่ยมชมและเป็นที่สนใจของนักวิชาการในการศึกษาแนวความคิดในการสร้างพระพุทธรูปสี่อิริยาบถ ซึ่งเป็นการเน้นไปที่ตัวศิลปกรรมมากกว่าตัวสถาปัตยกรรม

แต่อันที่จริงแล้วทั้งงานศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมนั้นต่างก็มีความสัมพันธ์กัน ดังนั้นในการศึกษาจึงมีความน่าสนใจในการศึกษาถึงตัวสถาปัตยกรรมด้วย

จากการศึกษาเบื้องต้นพบว่า เอกสารทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมของมณฑลพระสีริยาบถ วัดพระสีริยาบถ จังหวัดกำแพงเพชรมีเอกสารชั้นปฐมภูมิน้อยมาก และลักษณะกายภาพทางสถาปัตยกรรมของมณฑลพระสีริยาบถก็ไม่อยู่ในสภาพสมบูรณ์ การศึกษาสถาปัตยกรรมจึงไม่สามารถทำได้อย่างครบถ้วน ซึ่งเป็นไปตามข้อมูลและหลักฐานที่ยังคงมีอยู่ จึงต้องมีวิธีการในการศึกษาเฉพาะสำหรับกรณีเช่นนี้ คือในการศึกษาทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมนั้นสามารถทำการศึกษาได้จากรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน เพื่อนำไปสู่การสันนิษฐานถึงรูปแบบของสถาปัตยกรรมดั้งเดิมได้ ซึ่งสามารถจะทำให้เข้าใจถึงคุณค่าของสถาปัตยกรรมมณฑลพระสีริยาบถ วัดพระสีริยาบถ จังหวัดกำแพงเพชรได้มากขึ้น

ข้อมูลทางเอกสารของมณฑลพระสีริยาบถ วัดพระสีริยาบถ จังหวัดกำแพงเพชร

สำหรับข้อมูลทางเอกสารชั้นต้น เช่น ศิลาจารึก หรือพงศาวดาร ที่ระบุถึงมณฑลพระสีริยาบถ วัดพระสีริยาบถ เท่าที่ทำการศึกษาไม่ปรากฏเป็นที่แน่ชัด แต่มณฑลพระสีริยาบถ วัดพระสีริยาบถ จังหวัดกำแพงเพชร ได้ถูกกล่าวถึงครั้งแรกในพระราชนิพนธ์เสด็จประพาสต้นของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในหนังสือจดหมายเหตุเรื่องประพาสต้นในรัชกาลที่ 5 (เสด็จประพาสต้น) ดังนี้

เมื่อพ้นวัดกำแพงงาม จึงถึงวัดเขาตั้งชื่อไว้ว่า วัดพระยืน มีสะพานข้ามคู เสาถั่วแต่ศิลาแลงทั้งนั้น วิหารใหญ่ด้านหน้าจะโตกว่าวัดสุทัศน์ แต่ไม่มีอะไรหลงเหลืออยู่นอกจากเศียรพระเล็กๆ น้อยๆ ขึ้นกลางเห็นจะเป็นวิหารยอดจัตุรมุข แต่สูงใหญ่เหลือเกิน मुखหน้าเป็นพระเดิน मुखหลังเป็นพระยืน मुखซ้ายเป็นพระนอน मुखขวาเป็นพระนั่ง ที่มุมปั้นเป็นรูปนารายณ์ขี่ครุฑใหญ่มาก จะรับหลังคาอย่างไรน่าคิด แต่พระเหล่านี้เป็นพระปั้นด้วยปูน ใครจะมาซ่อมมาทำเพิ่มเติมอย่างไรภายหลัง แต่รูปพรรณสัณฐานคงเป็นพระกำแพง ไม่ใช่ช่างเมืองอื่นมาทำ พระยืนนั้นขนาดพระโลกนาถ วัดพระเชตุพนแต่ประเปรียวกว่า เห็นว่าให้ชื่อไว้ว่าวัดพระยืนนั้นไม่เข้าเค้า จึงเปลี่ยนให้เรียกวัดพระเชตุพนไปพลางกว่าจะมีชื่ออื่นดีกว่า เหตุด้วยเมืองสุโขทัยมีวัดเชตุพน บางทีเขาจะตั้งชื่อซ้ำกันบ้าง¹

และมีปรากฏในหนังสือเที่ยวเมืองพระร่วงของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนี้

ส่วนที่วัดพระสี่อิริยาบถนั้นมีชิ้นสำคัญอยู่ คือ วิหารสี่คูหา มีพระยืนด้านหนึ่ง พระนั่งด้านหนึ่ง พระลีลาด้านหนึ่ง พระไสยาสน์ด้านหนึ่ง พระยืน พระนั่ง พระลีลา ยังอยู่พอเป็นรูปร่างเห็นได้ถนัด แต่พระนอนนั้นชำรุดจนไม่เป็นรูป รอบวิหารมีผนังลูกกรงโปร่ง มองเข้าไปข้างในได้ทั้งสี่ด้าน แต่วัดนี้เหมือนวัดเชตุพนที่สุโขทัยเกือบจะไม่มีผิด แต่เล็กกว่าและฝีมือทำเลวกว่า เพราะฉะนั้น จึงจะไม่กล่าวถึงให้ยืดยาวนักในที่นี้ รอไว้ไปกล่าวให้ละเอียดเมื่อเล่าถึงวัดพระเชตุพนเมืองสุโขทัยทีเดียว²

ภายหลังจากนั้นไม่ได้มีเอกสารใดเกี่ยวข้องกับมณฑปพระสี่อิริยาบถ วัดพระสี่อิริยาบถโดยเฉพาะ จนกระทั่งกรมศิลปากรเริ่มมีการสำรวจและขุดแต่งโบราณสถานในจังหวัดกำแพงเพชร ใน พ.ศ. 2508–2512 จึงได้มีการเขียนรายงานการสำรวจและขุดแต่งบูรณะโบราณวัตถุสถานเมืองกำแพงเพชร เมืองศรีสัชนาลัย พ.ศ. 2508–2512 ขึ้น และได้ตีพิมพ์เผยแพร่ใน พ.ศ. 2514 ซึ่งเป็นรายงานการขุดแต่งวัดพระสี่อิริยาบถเป็นครั้งแรก³ หลังจากการขุดแต่งบูรณะครั้งนั้นแล้วยังมีการขุดแต่งเท่าที่ทราบอีก 2 ครั้ง คือในช่วงประมาณ พ.ศ. 2531–2533 และอีกช่วงประมาณ พ.ศ. 2540–2542 โดยอาศัยการสอบถามสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรที่ดูแลอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ประกอบกับหลักฐานที่สามารถหาได้ คือ แบบในการขุดแต่งบูรณะของวัดพระสี่อิริยาบถเอง⁴ และแบบผังบริเวณวัดในเขตจังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งมีผังของมณฑปพระสี่อิริยาบถ วัดพระสี่อิริยาบถรวมอยู่ด้วย⁵

สำหรับการศึกษาที่ผ่านมาของมณฑปพระสี่อิริยาบถ วัดพระสี่อิริยาบถนั้นมีการศึกษาไปในหลายแนวทางซึ่งพอจะแบ่งออกเป็นกลุ่มๆ ได้ดังนี้

กลุ่มที่ศึกษามณฑปพระสี่อิริยาบถโดยตรง ได้แก่ สารนิพนธ์เรื่อง พระสี่อิริยาบถ เมืองกำแพงเพชร ของ ภัคพดี อยู่คงดี ที่มีการค้นหาข้อมูลหลักฐาน และได้มีการอธิบายความหมายของพระพุทธรูปสี่อิริยาบถในความหมายว่าเป็นปางของพระพุทธรูปที่แสดงถึงเรื่องราวในพุทธประวัติ

กล่าวอย่างสั้นๆ ก็คือ การสร้างพระสี่อิริยาบถของสุโขทัยเป็นการสร้างภาพตอนต่างๆ ในพุทธประวัติ แต่ตัดรายละเอียดที่ยังยากออก⁶ ...แม้ว่าพระสี่อิริยาบถที่ใช้ประดิษฐานแทนแกนดังกล่าวไม่ทำภาพรายละเอียดใดๆ ประกอบไว้ แต่ก็อาจจะกล่าวได้ว่า ยังคงไว้ซึ่งความหมายในฉากภาพพุทธประวัติดังที่พบในศิลปะปาละ โดยส่งผล

อารยธรรมนี้มาให้กับสุโขทัยและได้ให้ความสำคัญในพุทธประวัติ

4 ตอน คือ

- 1 ตอนเสด็จลงจากดาวดึงส์ ทำเป็นพระพุทธรูปลีลา
- 2 ตอนตรัสรู้ ทำเป็นพระพุทธรูปนั่ง มารวิชัย
- 3 ตอนประทานเทศนา ทำเป็นพระพุทธรูปยืน
- 4 ตอนเสด็จปรินิพพาน ทำเป็นพระพุทธรูปนอน⁷

กลุ่มที่ศึกษากลุ่มวัดพระสี่อิริยาบถ (วัดพระพายหลวง วัดพระเชตุพน จังหวัดสุโขทัย และวัดพระสี่อิริยาบถ จังหวัดกำแพงเพชร) ในแง่ของการหาความหมายของพระพุทธรูปสี่อิริยาบถ ได้แก่ บทความกลุ่มพระพุทธรูปสี่อิริยาบถในศิลปะสุโขทัย : ความหมายทางพระพุทธศาสนาบางประการของ ม.ร.ว. สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ ได้มีการเสนอถึงความหมายของพระพุทธรูปสี่อิริยาบถว่า มีนัยยะถึงการปฏิบัติธรรมตามหลักพุทธศาสนา คือ หลักสติปัฏฐาน 4 อันเป็นหลักในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ด้วยการกำหนดสติให้ตั้งมั่นในฐานทั้ง 4 ซึ่งประกอบด้วย กาย เวทนา จิต และธรรม โดยเฉพาะฐานกาย ซึ่งมีการกล่าวถึงการพิจารณาอิริยาบถหลักทั้ง 4 คือ ยืน เดิน นั่ง และนอน

การสร้างพระพุทธรูปสี่อิริยาบถรวมเข้าด้วยกันเป็นกลุ่มดังกล่าวนี้ นอกจากจะมีความหมายเพื่อระลึกนึกถึงเหตุการณ์บางตอนในพุทธประวัติเช่นเดียวกับพระพุทธรูปซึ่งสร้างขึ้นทั่วไปเป็นเอกเทศประการหนึ่งแล้ว ก็ยังอาจเป็นเครื่องชี้ถึงอิริยาบถ 4 ประการของบุคคลที่จะเจริญวิปัสสนากรรมฐานทั้งภิกษุสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสีและฆราวาส⁸

และยังมีบทความพระสี่อิริยาบถของ พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ ได้มีการเสนอถึงความหมายของพระพุทธรูปสี่อิริยาบถว่า แสดงถึงความเป็นมนุษย์ของพระพุทธเจ้า จึงต้องทรงพักผ่อนพระวรกายให้คลายจากความเมื่อยล้าเนื่องจากต้องทรงปฏิบัติกิจอย่างต่อเนื่องตลอดทั้งวัน และการนั่ง ยืน เดิน นอน ก็เป็นอิริยาบถทั้งสิ้นในการพักผ่อนของพระพุทธองค์

แม้ว่าพระพุทธรูปที่วัดพระเชตุพนในอิริยาบถทั้ง 4 จะมีท่วงท่าตรงกับพระพุทธรูปปางต่างๆ ดังที่กล่าวข้างต้น เมื่อประมวลหลักฐานเอกสารที่เป็นคัมภีร์ฝ่ายเถรวาทที่มีต้นตอมาจากลังกาก็ได้แนวคิดที่อธิบายความหมายที่ต่างไปจากความหมายของปางต่างๆ ที่แสดงอยู่ในท่วงท่าของพระพุทธรูป คำอธิบายโดยรวมก็คือ พระพุทธองค์ในฐานะที่เป็นมนุษย์ย่อมต้องทรงพักผ่อนพระวรกายให้คลายจากความเมื่อยล้า เนื่องจากต้องทรงปฏิบัติกิจอย่างต่อเนื่องตลอดทั้งวัน

และการนั่ง ยืน เดิน นอน ก็เป็นอิริยาบถทั้ง 4 ในการพักผ่อนของ
พระพุทธรองค์⁹

กลุ่มที่ศึกษามณฑปพระสี่อิริยาบถ วัดพระสี่อิริยาบถ ในแง่ของ
พัฒนาการทางศิลปสถาปัตยกรรม โดยจัดตามลำดับอายุสมัยของการสร้าง
ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม คือ วัดพระพายหลวง วัดพระเชตุพน จังหวัด
สุโขทัย และวัดพระสี่อิริยาบถ จังหวัดกำแพงเพชร ตามลำดับ

จากรูปแบบศิลปกรรมควรดูจากอาคารที่ทำเป็นมณฑปสี่
อิริยาบถนั้นว่า น่าจะมีพัฒนาการสืบต่อมาจากวิหารด้านหน้าวัดพระ
พายหลวง ซึ่งมีการนำพระพุทธรูปหลายๆ ปางมารวมกัน โดยเฉพาะ
พระลีลาและพระยืนหันหลังชนกัน มีพระนอนอยู่ด้านหน้าแยกกัน
ที่วัดพระเชตุพนนี้ได้นำเอาพระพุทธรูปทั้งสี่ปางมารวมกัน คือ ยืน
เดิน (ลีลา) นั่ง นอน (ไสยาสน์) ในลักษณะหันหลังชนกัน ซึ่งไม่เคยมี
มาก่อนในศิลปะแห่งใดเลย ลักษณะเดียวกันนี้ได้ปรากฏอีกแห่งหนึ่ง
ที่วัดพระสี่อิริยาบถ เมืองกำแพงเพชร...การกำหนดอายุในเบื้องต้น
จึงน่าจะเกิดขึ้นไม่เกินไปกว่าที่วัดพระพายหลวง...ส่วนที่วัดพระเชตุ-
พนที่มีวิวัฒนาการแล้วคงสร้างขึ้นภายหลัง อาจอยู่ในช่วงต้นพุทธ-
ศตวรรษที่ 20...ส่วนที่วัดพระสี่อิริยาบถ เมืองกำแพงเพชรน่าจะ
สร้างหลังจากวัดพระเชตุพนเล็กน้อย¹⁰

จากที่กล่าวมาพอจะเห็นได้ว่าประเด็นความสนใจของการศึกษา
เกี่ยวกับมณฑปพระสี่อิริยาบถนั้นเป็นการศึกษาที่เกี่ยวกับแนวความคิดของ
การสร้างพระพุทธรูปสี่อิริยาบถ ส่วนการศึกษาเกี่ยวกับตัวสถาปัตยกรรมนั้น
มีน้อย ซึ่งอันที่จริงแล้วทั้งงานศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมนั้นต่างก็มีความ
สัมพันธ์กัน ดังนั้นในการศึกษาจึงมีความน่าสนใจในการศึกษาถึงตัวสถาปัตย-
กรรมด้วย

ข้อมูลทางกายภาพของมณฑปพระสี่อิริยาบถ วัดพระสี่อิริยาบถ จังหวัดกำแพงเพชร

มณฑปพระสี่อิริยาบถอยู่ในแนวแกนประธานของวัด ตั้งอยู่ถัดจากวิหาร
ประธาน หันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีลักษณะผังเป็นรูปกากบาท ฐาน
อาคารเป็นฐานเตี้ยๆ มุขทั้งสี่ประดิษฐานพระพุทธรูปในอิริยาบถแตกต่างกัน
มีการก่อผนังโค้งด้านหลังพระพุทธรูป เเท่ที่เหลือในสภาพปัจจุบันส่วนใหญ่
ก่อสร้างโดยใช้ศิลาแลงเป็นวัสดุหลัก มีเพียงบางส่วนของผนังและบางส่วนของ
ฐานพระพุทธรูปที่มีการใช้อิฐเป็นวัสดุก่อสร้าง

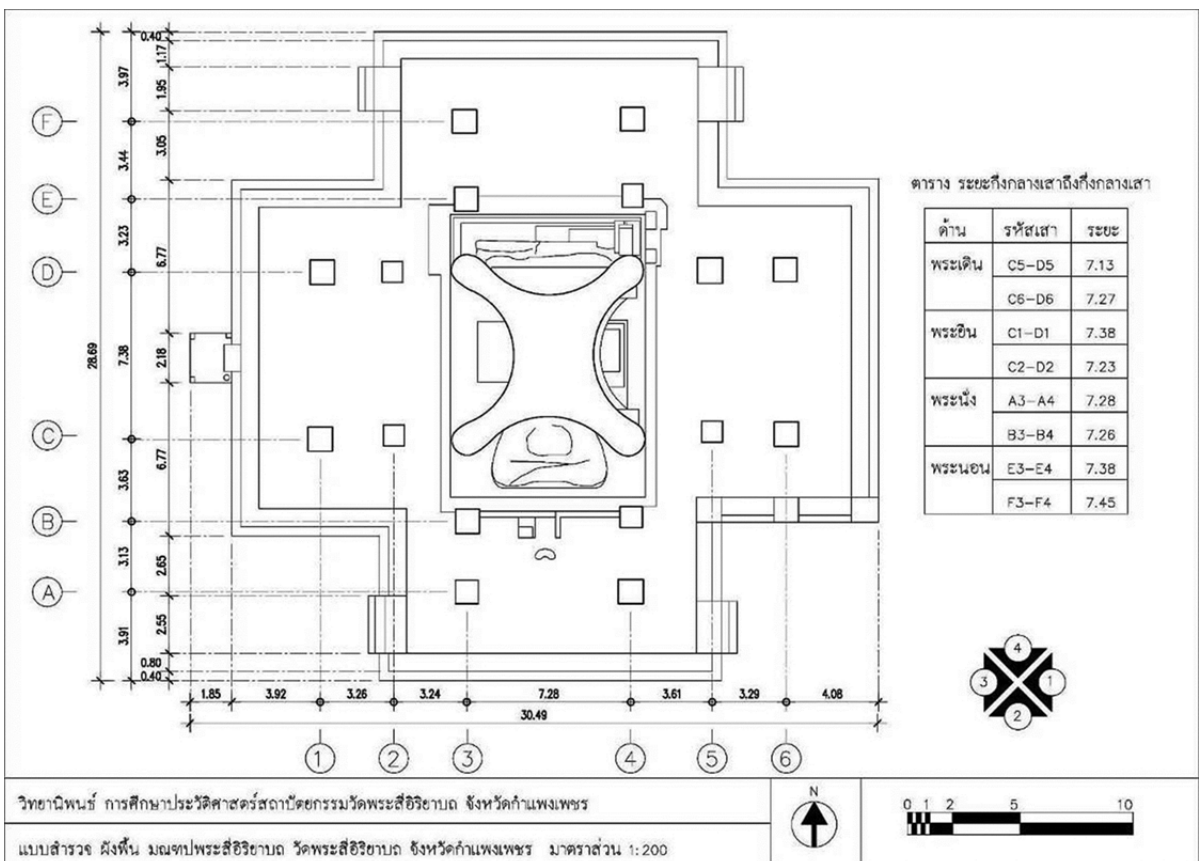
ฐานของมณฑปพระสี่อิริยาบถเป็นฐานเชิงรูปกากบาทตามลักษณะ
ของอาคาร สูง 0.15 เมตร มีการก่อผนังรอบแต่ปัจจุบันไม่เหลือสภาพ เหลือ

บน : มณฑปพระสีอิริยาบถ
ผนังด้านนอกตรงมุขทิศ
ตะวันตก ยังเหลือเสาและ
ผนังให้เห็น
ล่าง : แบบสำรวจ ผังพื้น
มณฑปพระสีอิริยาบถ

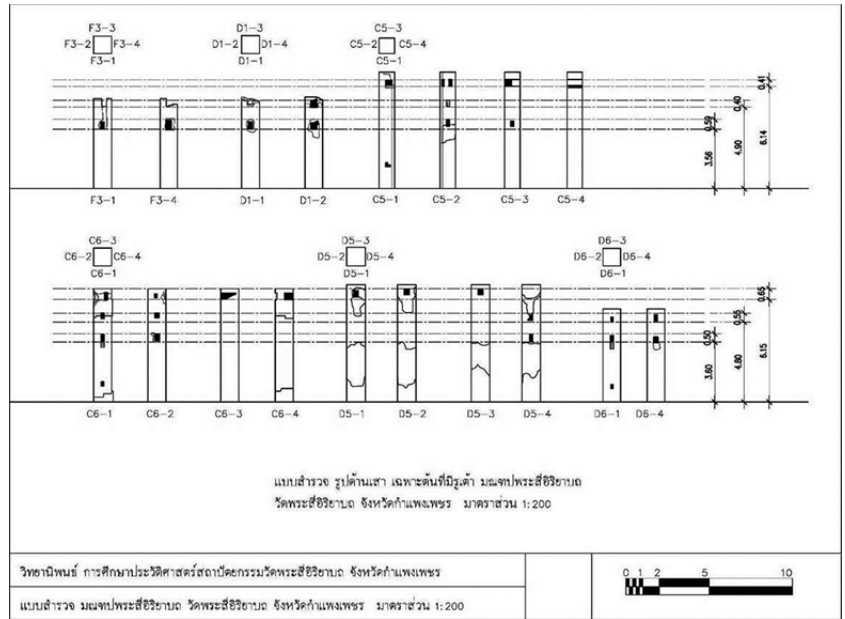
เป็นเพียงแนวผนังเตี้ยๆ สูงประมาณ 0.70 เมตร หนา 0.80 เมตร มีเพียงผนัง
ตรงมุขด้านทิศตะวันออกที่เหลือพอให้เห็นเป็นเสาและผนัง ไม่ได้เป็นผนังก่อ
ไม่มีเสาด้านอื่นที่คาดว่าจะถูกซ่อมภายหลัง มีทางเข้าสู่ภายในอาคาร
4 ทาง โดยทางเข้านั้นอยู่ทางมุขด้านทิศเหนือและทิศใต้ ในด้านผนังฝั่ง
ตะวันตกและตะวันออกด้านละ 1 ทาง ทางเข้ากว้างไม่เท่ากัน เนื่องจากการ
ซ่อม ทำให้มีขนาดตั้งแต่ 1.95–2.55 เมตร

มณฑปพระสีอิริยาบถเป็นอาคารผังกากบาท ตรงกลางมีแท่น
ประดิษฐานพระพุทธรูปสีอิริยาบถ ขนาดประมาณ 9.54 x 14.17 เมตร สูง
ประมาณ 1.56 เมตร โดยฐานด้านทิศเหนือและทิศใต้จะยื่นยาวกว่าด้านอื่น
เนื่องจากยื่นออกมาเพื่อให้มีพื้นที่รับพระพุทธรูปนั่งและพระพุทธรูปนอนที่ใช้
พื้นที่แนวราบมากกว่าพระพุทธรูปลีลาและพระพุทธรูปยืน ช่วงกลางท้องไม้
ของแท่นประดิษฐานพระพุทธรูป มีการก่อศิลาแลงเป็นช่องเว้นช่องต่อเนื่องกัน
ไปทั้ง 4 ด้าน โดยแต่ละช่องมีขนาดเท่ากันบ้างไม่เท่ากันบ้าง บางช่องมีการก่อ
อิฐปิดช่องไว้ซึ่งอาจจะเกิดจากการซ่อมภายหลัง ลักษณะช่องดังกล่าวคล้าย
จะเพื่อเป็นช่องสำหรับประดับภาพสลักหรือภาพปูนปั้น บนแท่นที่ประดิษฐาน
พระพุทธรูปมีการก่อผนังโค้งอยู่ด้านหลังพระพุทธรูปโดยใช้ศิลาแลงก่อขึ้นไป
จนถึงช่วงบนได้มีการใช้อิฐก่อแทน

บน : เสาที่ยังเหลือให้เห็น
 รูปร่างและผนังด้านนอกที่ถูก
 ซ่อมให้เป็นผนังก่อใหม่มีเสา
ขวา : แบบสำรวจ รูปด้าน
 เสา เฉพาะต้นที่มีรูปร่าง
ล่าง : พระพุทธรูปลีลา
 มุขทิศตะวันออก
ล่างสุด : พระพุทธรูปนั่ง
 มุขทิศใต้

ในแต่ละมุขของมณฑปพระศรีวิชัยนั้นมีเสาสีเหลี่ยมอยู่ 4 ต้น
 แบ่งเป็น 2 แถว แถวละ 2 ต้น ตรงกับแนวของมุมของกำแพงโค้งด้านหลัง
 พระพุทธรูป เสามีขนาดตั้งแต่ 0.93-1.12 เมตร เนื่องจากบางต้นก็ยังเหลือ
 ปูนที่ฉาบอยู่ บางต้นเหลือแต่โคลนศิลาแลง อีกทั้งยังคงสภาพไม่สมบูรณ์เหลือ
 เพียงบางต้นเท่านั้นที่สูงพอให้เห็นถึงระยะรูปร่าง

พระพุทธรูปที่ประดิษฐานในแต่ละมุขนั้นมีอิริยาบถต่างกันดังนี้

- มุขด้านทิศตะวันออกประดิษฐานพระพุทธรูปลีลา สภาพปัจจุบัน
 เหลือเพียงองค์พระเท่านั้น พระเศียร พระกร พระบาท หักชำรุดไป ร่องรอย
 เท้าที่ปรากฏแสดงถึงการยกพระหัตถ์ซ้าย พระหัตถ์ขวาแนบลำตัว พระบาท
 ซ้ายเหยียดตรง พระบาทขวางอเล็กน้อยในลักษณะอาการเดิน การครองจีวร
 อยู่ในลักษณะห่มคลุม

- มุขด้านทิศใต้ประดิษฐานพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ แต่ไม่ปรากฏ
 ชัดว่าอยู่ในปางใด หน้าตักกว้างประมาณ 5.20 เมตร ที่กึ่งกลางฐานด้านล่าง
 มีการก่อศิลาแลงเป็นแท่น อาจจะทำไว้สำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป อีกทั้ง
 บริเวณใกล้ๆ ก็มีพระพุทธรูปโคลนอยู่

- มุขด้านทิศตะวันตกประดิษฐานพระพุทธรูปยืน พระองค์และ
 พระเศียรค่อนข้างสมบูรณ์ พระหัตถ์ขวาแนบลำตัว พระหัตถ์ซ้ายน่าจะยกงอ
 แต่หักชำรุดไป พระบาททั้งสองข้างเหยียดตรง ครองจีวรในลักษณะห่มคลุม
 ชายจีวรตกเสมอกัน

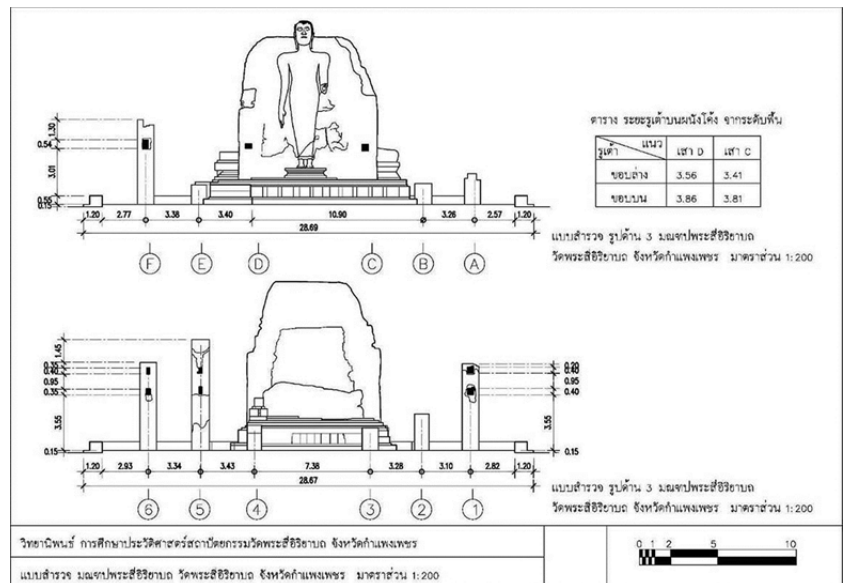
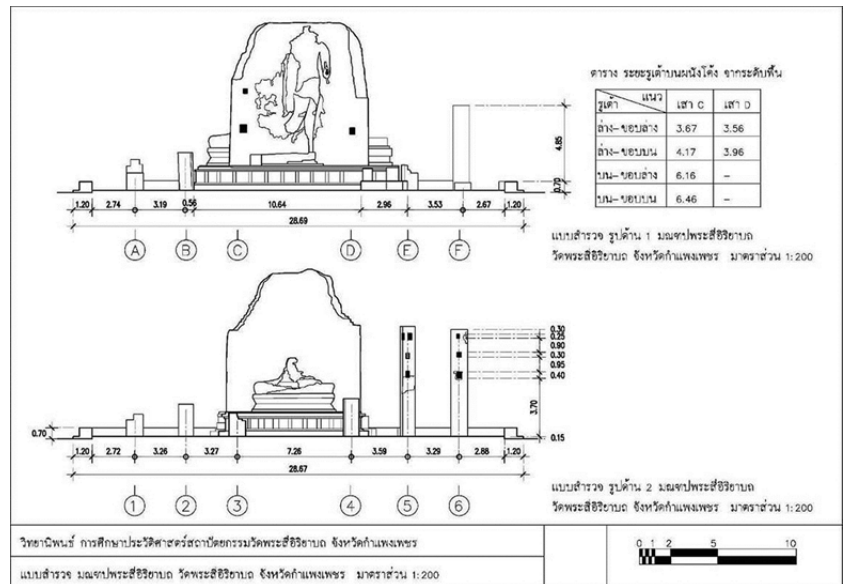
ขวายน : แบบสำรวจ
รูปด้านทิศตะวันออกและ
ทิศใต้

ขวาล่าง : แบบสำรวจ
รูปด้านทิศตะวันตกและ
ทิศเหนือ

ล่าง : พระพุทธรูปยืน मुखทิศ
ตะวันตก

ล่างสุด : พระพุทธรูปนอน
मुखทิศเหนือ

- มุขด้านทิศเหนือประดิษฐานพระนอน แต่ชำรุดหมดไม้ ที่ปรากฏ
พอให้เห็นคือด้านปลายของพระบาท ซึ่งแสดงถึงการหันพระเศียรไปทางทิศ
ตะวันออก

การวิเคราะห์สภาพปัจจุบัน มณฑลพระสีริยาบถ

ฐานของมณฑลพระสีริยาบถมีลักษณะเป็นฐานเชิงเตี้ยๆ ผังรูปกากบาท
แม้ปัจจุบันจะโดนซ่อมแซมจากการขุดแต่งไปเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็สันนิษฐานว่า
สภาพดั้งเดิมคงไม่ต่างจากที่ปรากฏในปัจจุบันมากนัก เนื่องจากเป็นส่วนฐาน

ของอาคารขนาดใหญ่ และหากเป็นฐานรูปแบบอื่นน่าจะถูกพบเมื่อทำการขุดแต่งแต่แรกแล้ว

ผนังด้านนอกของมณฑปพระสี่อิริยาบถมีการก่อผนังรอบ แต่ปัจจุบันไม่เหลือสภาพ มีเพียงผนังตรงมุขด้านทิศตะวันออกที่เหลือพอให้เห็นเป็นเสา และผนัง ไม่ได้เป็นผนังก่อไม่มีเสาอย่างด้านอื่นที่คาดว่าจะถูกซ่อมภายหลัง ซึ่งเมื่อประกอบกับหลักฐานจากภาพถ่ายเก่าของมณฑปพระสี่อิริยาบถที่ปรากฏให้เห็นถึงเสาและผนังที่ปรากฏให้เห็นช่องลมแล้วก็สอดคล้องกันว่า มณฑปพระสี่อิริยาบถเป็นอาคารที่มีโครงสร้างเป็นเสาคาน ไม่ใช่กำแพงรับน้ำหนัก และเป็นอาคารที่มีผนังและมีช่องลม ไม่ใช่อาคารโถงเปิดโล่ง

มณฑปพระสี่อิริยาบถมีระยะห่างระหว่างเสาร่วมในกับเสาร่วมในที่ใกล้เคียงกัน ดังที่ปรากฏในตารางด้านล่าง สาเหตุอาจเกิดจากการที่เสานั้นชำรุดไป เช่น เกิดจากการเอียงหรือการหลุดของปูนฉาบหรือเกิดจากการซ่อมในภายหลัง จึงเป็นไปได้ว่าระยะที่ใกล้เคียงกันนั้นที่จริงแล้วอาจจะมียะเยเท่ากันก็ได้ ทำให้มีความเป็นไปได้ที่หลังคาของมณฑปพระสี่อิริยาบถจะเป็นหลังคาทรงมณฑปได้อีกแบบหนึ่ง นอกเหนือไปจากหลังคาทรงจั่วแบบจัตุรมุขที่สามารถเป็นไปได้แม้ว่าระยะของเสาร่วมในแต่ละด้านจะไม่เท่ากันก็ตาม

ด้านของพระพุทธรูป	รหัสเสา	ระยะ (เมตร)
พระเดิน (ทิศตะวันออก)	C5-D5	7.13
	C6-D6	7.27
พระยืน (ทิศตะวันตก)	C1-D1	7.38
	C2-D2	7.23
พระนั่ง (ทิศใต้)	A3-A4	7.28
	B3-B4	7.26
พระนอน (ทิศเหนือ)	E3-E4	7.38
	F3-F4	7.45

เสามุขทิศตะวันออก (ซ้าย)
เสามุขทิศตะวันตก (ขวา)

เสาของมณฑปพระสี่อิริยาบถเท่าที่ปรากฏให้เห็นถึงระยะของรูเต้ามิตัวกัน 6 ต้น แบ่งเป็นมุขด้านทิศตะวันตก 1 ต้น มุขด้านทิศเหนือ 1 ต้น มุขด้านทิศตะวันออก 4 ต้น โดยเฉพาะเสาด้านทิศตะวันออกมีจำนวน 2 ต้นที่เหลือรูเต้า 3 รู และจากเสาด้านทิศตะวันออกนี้เองที่ทำให้ทราบว่า มณฑปพระสี่อิริยาบถมีส่วนหนึ่งของหลังคาเป็นปีกนกวิ้งรอบ เนื่องจากรูเต้าที่ปรากฏอยู่นั้นมีอยู่ทั้งด้านหน้ามุขและด้านข้างมุข และยังมีระยะห่างระหว่างเสากับผนังรอบนอกเท่ากันทั้งด้านหน้ามุขและด้านข้างมุขด้วย

ผนังโค้งด้านหลังพระพุทธรูป มีภาพถ่ายเก่าที่ปรากฏให้เห็นถึงรูที่มีการขุดเป็นโพรง อาจจะเป็นรูที่มีคนมาขุดค้นกรุพระ และจากรายงานสำรวจ

ภาพถ่ายเก่า พระพุทธรูป
ลีลา (ซ้าย) พระพุทธรูปยืน
(ขวา)

ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถาน
แห่งชาติ กำแพงเพชร

และชุดแต่งได้ระบุว่า มีการอุดรูที่ถูกขุดค้นบริเวณมณฑปกว่า 10 แห่ง¹¹ ซึ่งจากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นถึงโครงสร้างของผนังโค้งด้านหลังพระพุทธรูปว่า อาจจะไม่ใช่ผนังรับน้ำหนักทั้งหมด เนื่องจากมีโพรง ซึ่งอาจจะมีเพียงส่วนปลายของผนังโค้งที่ก่อศิลาแลงทึบจนมีรูปร่างคล้ายเสาและทำหน้าที่เดียวกับเสา นอกจากนี้ยังมีภาพถ่ายเก่าที่แสดงให้เห็นถึงวัสดุที่ใช้ก่อสร้างส่วนโค้งด้านหลังพระพุทธรูป ส่วนล่างเป็นศิลาแลง ส่วนบนเป็นอิฐก่อ แสดงว่าเป็นของดั้งเดิม ซึ่งการที่ส่วนบนใช้อิฐในการก่อสร้างอาจเนื่องด้วยขนาดและน้ำหนักของอิฐเหมาะในการก่อสร้างส่วนบนของมณฑปมากกว่าจะใช้ศิลาแลง

การสันนิษฐานรูปแบบมณฑปพระสี่อิริยาบถ

จากข้อมูลทางเอกสารและกายภาพที่ได้ทำการวิเคราะห์หามาข้างต้น การสันนิษฐานรูปแบบมณฑปพระสี่อิริยาบถนั้นเท่ากับว่า ส่วนที่ยังต้องหาความเป็นไปได้คือส่วนของหลังคาของมณฑปพระสี่อิริยาบถ ซึ่งมีความเป็นไปได้ดังนี้

1. แบบสันนิษฐานมณฑปพระสี่อิริยาบถ แบบที่ 1

หลังคาของมณฑปพระสี่อิริยาบถ แบบที่ 1 เริ่มจากข้อมูลทางกายภาพของรูเต้าที่ปรากฏอยู่บริเวณเสาร่วมในที่เป็นตัวกำหนดให้หลังคาของมณฑปมีปีกนกโค้งรอบ โดยลักษณะรูปแบบหลังคาปีกนกนั้นก็จะเป็นโครงสร้างแบบตึกตามระยะรูของเต้าที่ปรากฏ และมืองศาของหลังคาเป็นไปตามความชันของระยะรูเต้า

สำหรับหลังคาในช่วงกลางที่ต่อขึ้นไปจากหลังคาปีกนกที่วังรอบแล้ว ความเป็นไปได้อาจจะเป็นหลังคาแบบจั่วจัตุรมุขและหลังคาแบบมณฑป ซึ่งในแบบสันนิษฐานแบบที่ 1 จะเลือกเป็นหลังคาแบบจั่วจัตุรมุข เนื่องจากเป็นแบบที่เป็นไปได้มากกว่าในแง่ที่ระยะห่างของเสาร่วมในของแต่ละด้านไม่จำเป็นต้องเท่ากันก็ได้ โดยองศาของหลังคานั้นก็ปรับตามความชันของหลังคาปีกนก

เมื่อทำการทดลองเขียนแบบสันนิษฐานปรากฏว่า หลังคาจั่วที่ต่อขึ้นไปจากหลังคาปีกนกนั้น ความสูงจะไม่พนักกับผนังโค้งด้านหลังพระพุทธรูป และทำให้ระยะระหว่างโครงหลังคาและพระพุทธรูปยื่นกระชั้นชิดเกินไป ดังนั้นหลังคาจั่วในส่วนที่อยู่เหนือฐานพระพุทธรูปจึงจำเป็นต้องยกสูงขึ้นเพื่อให้พ้นระยะของผนังโค้ง

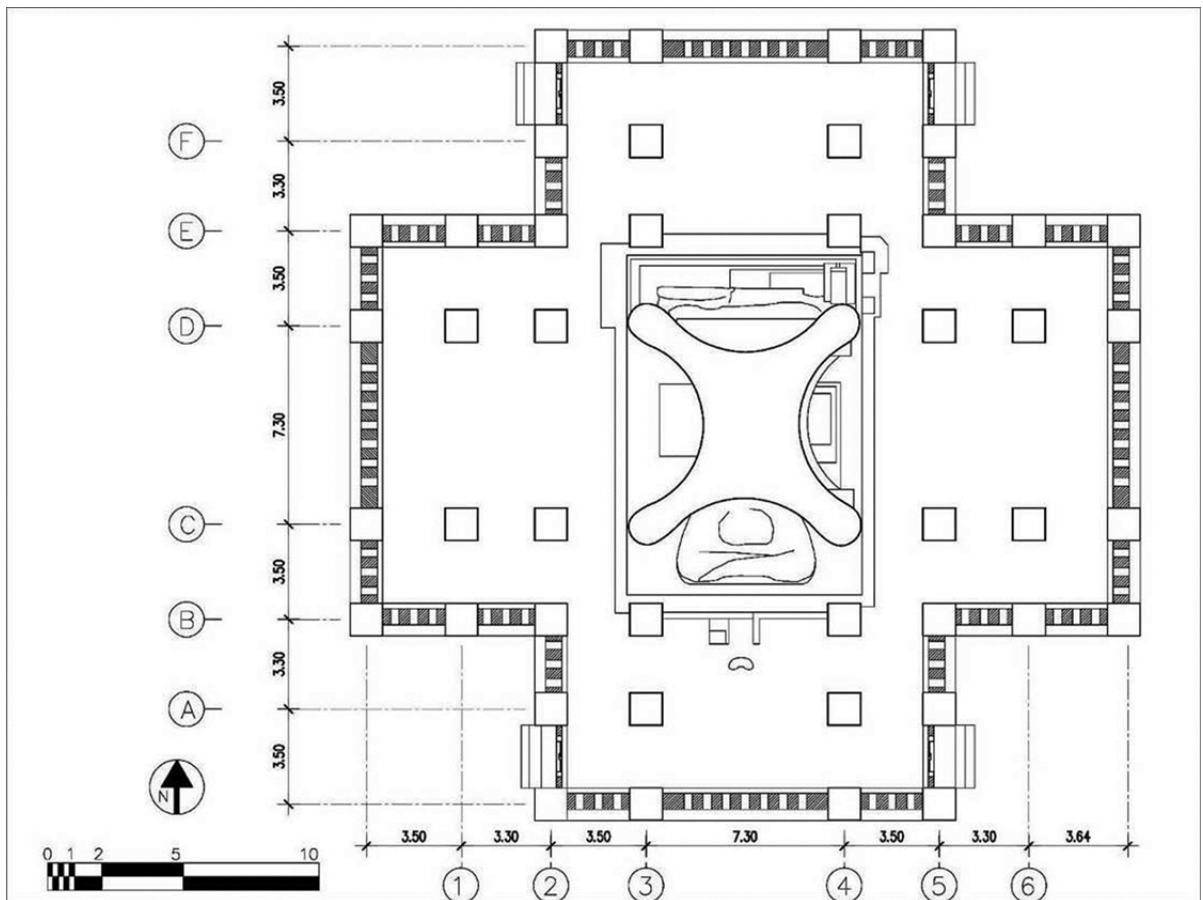
ส่วนผนังโค้งด้านหลังพระพุทธรูปนั้นสันนิษฐานว่า ต้องก่อศิลาแลงและอิฐขึ้นไปเป็นแนวตรงระดับเดียวกับที่ปรากฏในภาพถ่ายเก่าที่มีรูปปั้นนารายณ์ทรงครุฑที่ส่วนปลายของผนังโค้งด้านหลังพระพุทธรูป เพื่อรับโครงสร้างของหลังคาส่วนที่เป็นแปและสันตะเฒ่ ซึ่งจะต้องมายึดกับผนังโค้งด้านหลังพระพุทธรูป

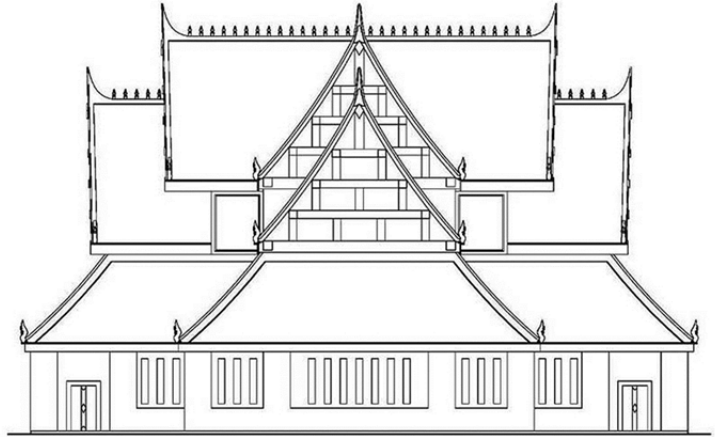
เมื่อหลังคาส่วนจั่วที่อยู่เหนือฐานพระพุทธรูปถูกยกขึ้นแล้ว ทำให้ระยะระหว่างส่วนหลังคาปีกนกกับหลังคาจั่วตรงกลางมีช่องว่างเกิดขึ้น จึงสันนิษฐานว่าบริเวณใต้หลังคาจั่วที่ถูกยกขึ้นนั้นจะต้องมีคอสองเพื่อปิดช่องว่างที่เกิดขึ้น

ส่วนที่ต้องอธิบายเพิ่มเติมคือ ด้วยจากฐานอาคารแบบเดี่ยว ลักษณะการสร้างพระพุทธรูปที่มีส่วนเชื่อมโยงถึงสุโขทัย อีกทั้งหลักฐานที่พบในวัดอย่างพระพิมพ์ เศษกระเบื้องแบบสุโขทัยที่ตกในบริเวณวัด หรืออาคารอย่างพระอุโบสถที่เป็นอาคารฐานเดี่ยวและแยกออกไปต่างหากจากแกนประธานของวัด ทำให้การสันนิษฐานส่วนองค์ประกอบ เช่น ปันลม ทางหงส์ บราลี ได้เลือกนำองค์ประกอบแบบสุโขทัยมาใช้ รวมถึงลักษณะของโครงสร้างหลังคาด้วย

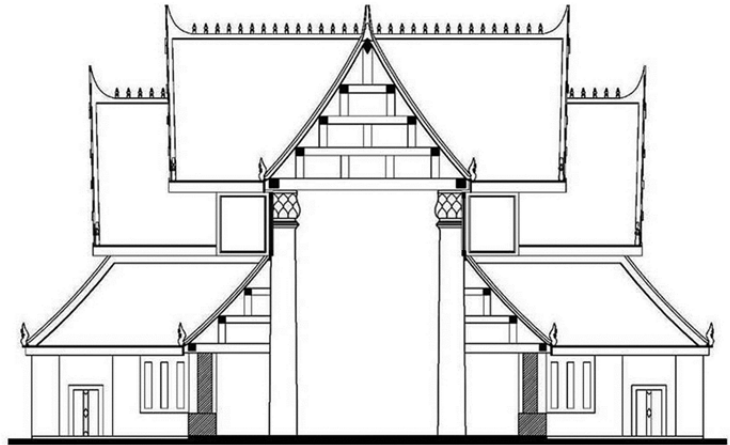
แบบสันนิษฐานมณฑปพระสี่อิริยาบถ แบบที่ 1 นั้นถือว่าเป็นแบบพื้นฐานสำหรับการสันนิษฐานแบบมณฑปพระสี่อิริยาบถแบบอื่นๆ ต่อไป

แบบสันนิษฐาน ผังพื้น
มณฑปพระสี่อิริยาบถ
วัดพระสี่อิริยาบถ (สำหรับ
ทุกแบบ)

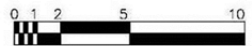

แบบสันนิษฐาน รูปด้าน มณฑปพระสี่อิริยาบถ วัดพระสี่อิริยาบถ แบบที่ 1

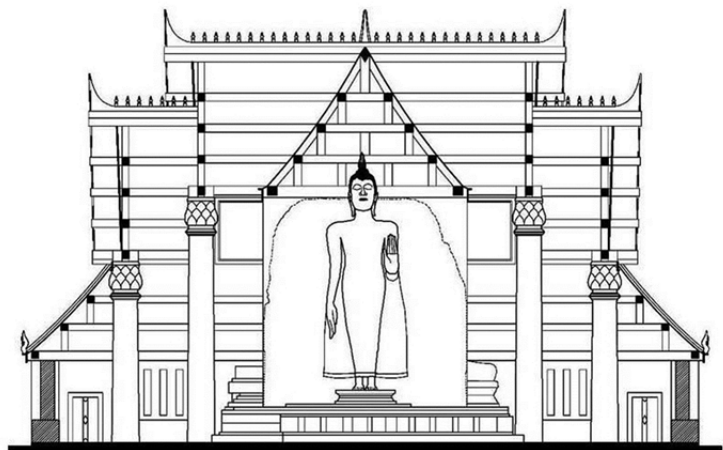
แบบสันนิษฐาน รูปตัด 2 มณฑปพระสี่อิริยาบถ วัดพระสี่อิริยาบถ แบบที่ 1

บน : แบบสันนิษฐาน
รูปด้าน มณฑปพระสี่
อิริยาบถ วัดพระสี่อิริยาบถ
แบบที่ 1

กลาง : แบบสันนิษฐาน
รูปตัด 2 มณฑปพระสี่
อิริยาบถ วัดพระสี่อิริยาบถ
แบบที่ 1

ล่าง : แบบสันนิษฐาน
รูปตัด 3 มณฑปพระสี่
อิริยาบถ วัดพระสี่อิริยาบถ
แบบที่ 1

แบบสันนิษฐาน รูปตัด 3 มณฑปพระสี่อิริยาบถ วัดพระสี่อิริยาบถ แบบที่ 1

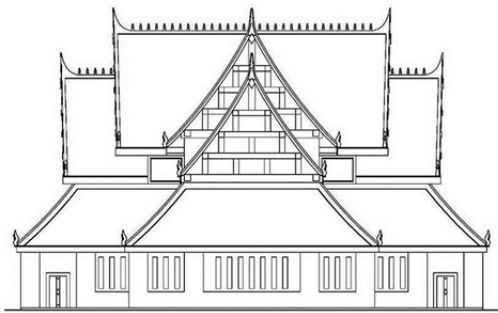
2. แบบสันนิษฐานมณฑปพระสีอิริยาบถ แบบที่ 2

แบบสันนิษฐานมณฑปพระสีอิริยาบถ แบบที่ 2 โดยส่วนใหญ่แล้วจะมีลักษณะเหมือนกับแบบสันนิษฐาน แบบที่ 1 แต่ส่วนที่แตกต่างกันก็คือ หลังคาจั่วแบบจัตุรมุขส่วนที่อยู่เหนือบริเวณพระพุทธรูปนั้นมีการยึดชายคาลงมาและมีได้มารับชายคาส่วนที่ยึดลงมา โดยตัวเต้าจะยึดกับส่วนของเสาและส่วนปลายของผนังโค้งด้านหลังพระพุทธรูป ซึ่งการที่ยึดชายคาลงมานั้นจะทำให้ส่วนที่เป็นคอสองที่อยู่ระหว่างหลังคาจั่วแบบจัตุรมุขกับหลังคาแบบปีกนกนั้นมีขนาดเล็กลง คือจากขนาดความสูงคอสอง 2.80 เมตรในแบบสันนิษฐานมณฑปพระสีอิริยาบถ แบบที่ 1 เหลือความสูงคอสอง 1.80 เมตรในแบบสันนิษฐานมณฑปพระสีอิริยาบถ แบบที่ 2 นอกจากนั้นการที่มีชายคายื่นออกมาทำให้ส่วนที่เป็นป่าของผนังโค้งด้านหลังพระพุทธรูปที่มีรูปปั้นนารายณ์ทรงครุฑมีหน้าที่ในการรับชายคาส่วนที่ยื่นออกมา ซึ่งอาจจะดูสมเหตุสมผลกว่าการเป็นรูปปั้นประดับเฉยๆ ถ้าเป็นไปตามแบบสันนิษฐาน มณฑปพระสีอิริยาบถ แบบที่ 1

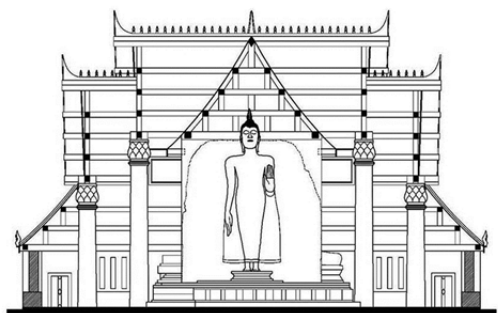
เมื่อพิจารณาถึงข้อดีของแบบสันนิษฐานมณฑปพระสีอิริยาบถ แบบที่ 2 คือ ขนาดของคอสองจะมีขนาดเล็กลงกว่าแบบสันนิษฐาน มณฑปพระสีอิริยาบถ แบบที่ 1 ซึ่งจะมีความเป็นไปได้ในการก่อสร้างมากกว่า และมีความสวยงามมากกว่ามีคอสองขนาดใหญ่

ซ้าย : แบบสันนิษฐาน
รูปด้าน มณฑปพระสี
อิริยาบถ วัดพระสีอิริยาบถ
แบบที่ 2

ขวา : แบบสันนิษฐาน
รูปตัด 3 มณฑปพระสี
อิริยาบถ วัดพระสีอิริยาบถ
แบบที่ 2

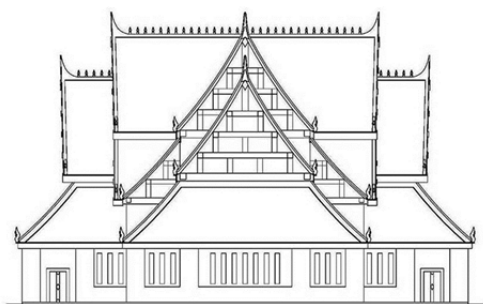
แบบสันนิษฐาน รูปด้าน มณฑปพระสีอิริยาบถ วัดพระสีอิริยาบถ แบบที่ 2

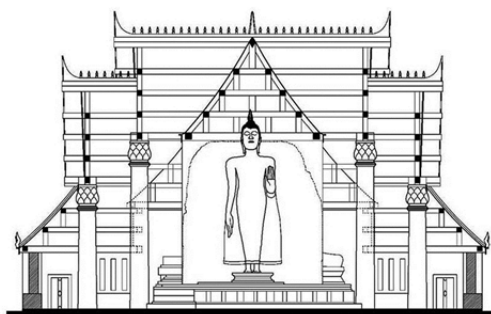
แบบสันนิษฐาน รูปตัด 3 มณฑปพระสีอิริยาบถ วัดพระสีอิริยาบถ แบบที่ 2

3. แบบสันนิษฐานมณฑปพระสีอิริยาบถ แบบที่ 3

แบบสันนิษฐานมณฑปพระสีอิริยาบถ แบบที่ 3 โดยส่วนใหญ่แล้วจะมีลักษณะเหมือนกับแบบสันนิษฐาน แบบที่ 1 แต่ส่วนที่แตกต่างกันก็คือ ในส่วนของหลังคาปีกนกที่วิ่งรอบมณฑปนั้น ในแบบสันนิษฐานแบบที่ 3 ได้แบ่งหลังคาปีกนกออกเป็น 2 ส่วน คือส่วนแรก หลังคาปีกนกที่อยู่ใต้หลังคาจั่วด้านหน้า

แบบสันนิษฐาน รูปด้าน มณฑปพระสี่อิริยาบถ วัดพระสี่อิริยาบถ แบบที่ 3

แบบสันนิษฐาน รูปตัด 3 มณฑปพระสี่อิริยาบถ วัดพระสี่อิริยาบถ แบบที่ 3

ซ้าย : แบบสันนิษฐาน
รูปด้าน มณฑปพระสี่
อิริยาบถ วัดพระสี่อิริยาบถ
แบบที่ 3

ขวา : แบบสันนิษฐาน
รูปตัด 3 มณฑปพระสี่
อิริยาบถ วัดพระสี่อิริยาบถ
แบบที่ 3

กับส่วนที่ 2 หลังคาปีกนกที่อยู่ใต้หลังคาจั่วที่ถูกยกขึ้น ในหลังคาปีกนกส่วนแรกให้คงอยู่ตามเดิม ส่วนหลังคาปีกนกส่วนที่ 2 ได้สันนิษฐานให้ทำการยกขึ้นไปติดกับหลังคาจั่วที่ถูกยกขึ้น ทำให้ส่วนที่เป็นคอสองตามแบบสันนิษฐานแบบที่ 1 หายไป และจะมีส่วนที่เพิ่มขึ้นมา คือจะต้องมีการก่อผนังปิดส่วนที่อยู่ใต้ปีกนกส่วนที่ถูกยกขึ้นเพื่อปิดช่องว่างที่เกิดขึ้น

เมื่อพิจารณาถึงข้อดีของแบบสันนิษฐานมณฑปพระสี่อิริยาบถ แบบที่ 3 คือ หลังคาจั่วตัวที่ยกขึ้นไปจะถูกยกกลายเป็นชุดที่สมบูรณ์กว่าแบบที่ 1 คือมีทั้งชุดหลังคาจั่วและปีกนกไม่ถูกคั่นด้วยคอสอง แต่ก็มีข้อด้อยคือ ต้องมีโครงสร้างที่ซับซ้อนขึ้นในการก่อกำแพงเพื่อปิดช่องว่างใต้ปีกนก

4. แบบสันนิษฐานมณฑปพระสี่อิริยาบถ แบบที่ 4

แบบสันนิษฐานมณฑปพระสี่อิริยาบถ แบบที่ 4 เริ่มจากความเป็นไปได้ของรูปแบบหลังคา เนื่องจากทุกด้านของมณฑปพระสี่อิริยาบถนั้น ระยะเวลาของเสาร่วมในกับเสาร่วมในอาจจะมียะยะเท่ากันได้ จึงมีความเป็นไปได้ที่รูปแบบของหลังคาจะเป็นหลังคาแบบมณฑป

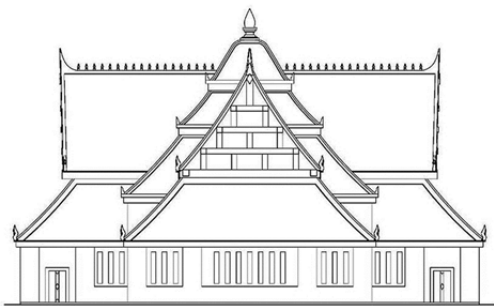
การทำหลังคาเป็นทรงมณฑปนั้นปกติจะอยู่ในผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ส่วนผังของมณฑปพระสี่อิริยาบถนั้นเป็นผังรูปกากบาท แต่จากที่กล่าวมาแล้วว่าระยะเวลาของเสาร่วมในอาจจะเท่ากันได้ ประกอบกับระยะจากเสาร่วมในไปถึงเสาประธานด้านที่เป็นด้านข้างของมณฑปอาจจะมียะยะเท่ากันด้วย ทำให้ผังกากบาทของมณฑปพระสี่อิริยาบถนั้นสมมาตรกัน จึงเหมือนมีผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสซ้อนอยู่ในผังกากบาท จึงสามารถสันนิษฐานรูปแบบของหลังคาเป็นหลังคาแบบมณฑปได้

เมื่อทำการสันนิษฐานส่วนหลังคาแบบมณฑป ได้อิงระดับความสูงกับหลังคาของแบบสันนิษฐานแบบที่ 1 เพื่อให้หลังคาส่วนนี้พื้นระดับของผนังโค้งด้านหลังพระพุทธรูปพอดี โดยหลังคาแบบมณฑปที่ทำการสันนิษฐานนั้นจะถูกแบ่งเป็น 2 ส่วน คือส่วนแรก เป็นหลังคามณฑปตัวกลาง เป็นหลังคาแบบมณฑป 2 ชั้น กับส่วนที่ 2 เป็นหลังคาปีกนกที่ต่อมาจากหลังคามณฑปตัวกลาง

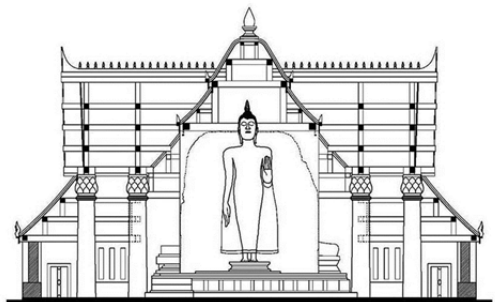
หลังคาส่วนแรกสันตะเฆ่จะถูกพาดอยู่บนผนังโค้งด้านหลังพระพุทธรูป หลังคาส่วนที่ 2 สันตะเฆ่จะถูกพาดอยู่ระหว่างเสาประธานกับมุมของผนังโค้งที่มีลักษณะเป็นเสา

สำหรับหลังคาส่วนที่ต้องคลุมผังพื้นในส่วนที่มีมุขยื่นไปจากตัวหลังคาแบบมณฑปนั้นสันนิษฐานว่า มีลักษณะใกล้เคียงกันกับแบบสันนิษฐานแบบที่ 1 คือเป็นหลังคามีปีกนกวิ่งรอบ ต่างกันเพียงหลังคาจั่วในแบบสันนิษฐานแบบที่ 4 จะต่อเนื่องจนไปชนกับหลังคาของมณฑปตัวกลาง ซึ่งจะทำให้มีส่วนที่เพิ่มขึ้นมา คือจะต้องมีการก่อผนังปิดส่วนที่อยู่ใต้ปีกนกของหลังคาแบบมณฑปเพื่อปิดช่องว่างที่เกิดขึ้น คล้ายกันกับแบบสันนิษฐาน แบบที่ 3

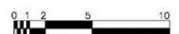
เมื่อพิจารณาถึงข้อดีของแบบสันนิษฐานมณฑปพระสีอิริยาบถ แบบที่ 4 คือเป็นแบบสันนิษฐานที่แสดงถึงความเป็นไปได้ของการมีหลังคาตรงกลางเป็นแบบมณฑป แต่ก็มีข้อด้อยคือ ต้องมีโครงสร้างที่ซับซ้อนขึ้นในการก่อกำแพงเพื่อปิดช่องว่างใต้หลังคาแบบมณฑป รวมถึงโครงสร้างที่ซับซ้อนในการทำโครงหลังคาแบบมณฑปที่มีหลังคาจั่วเข้ามาชน อีกทั้งในแง่ความงามแล้วหลังคาแบบมณฑปของแบบสันนิษฐาน แบบที่ 4 จะถูกบดบังจากหลังคาจั่วด้านหน้าและด้วยความสูงของหลังคาแบบมณฑปเอง ทำให้หลังคาแบบมณฑปดูไม่สง่างามสมกับเป็นส่วนสำคัญของอาคาร

แบบสันนิษฐาน รูปด้าน มณฑปพระสีอิริยาบถ วัดพระสีอิริยาบถ แบบที่ 4

แบบสันนิษฐาน รูปตัด 2 มณฑปพระสีอิริยาบถ วัดพระสีอิริยาบถ แบบที่ 4

ซ้าย : แบบสันนิษฐาน

รูปด้าน มณฑปพระสีอิริยาบถ วัดพระสีอิริยาบถ
แบบที่ 4

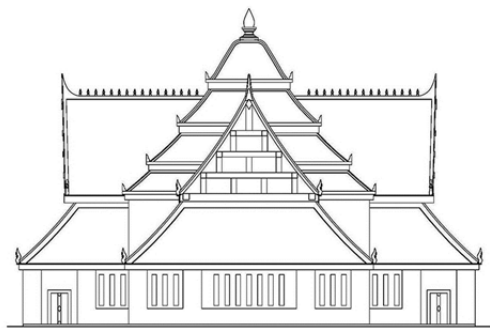
ขวา : แบบสันนิษฐาน

รูปตัด 2 มณฑปพระสีอิริยาบถ วัดพระสีอิริยาบถ
แบบที่ 4

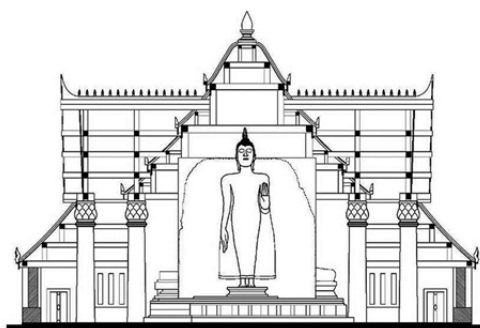
5. แบบสันนิษฐานมณฑปพระสีอิริยาบถ แบบที่ 5

แบบสันนิษฐานมณฑปพระสีอิริยาบถ แบบที่ 5 เริ่มจากข้อด้อยของแบบสันนิษฐานแบบที่ 4 ที่หลังคาแบบมณฑปตรงกลางดูไม่โดดเด่น ดูจมลงไปไม่สมกับเป็นส่วนสำคัญของอาคาร แบบสันนิษฐาน แบบที่ 5 จึงทำการสันนิษฐานให้หลังคาแบบมณฑปตรงกลางและหลังคาแบบปีกนกที่ต่อลงมา ยกตัวสูงขึ้นเพื่อแก้ไขข้อด้อยดังกล่าว

เมื่อทำการเขียนแบบสันนิษฐานให้หลังคามณฑปตรงกลางยกสูงขึ้น ทำให้หลังคาแบบมณฑปดูลอยเด่นขึ้นมาแล้ว แต่ก็พบว่าหลังคาปีกนกที่ต่อลง

แบบสันนิษฐาน รูปด้าน มณฑปพระสีอิริยาบถ วัดพระสีอิริยาบถ แบบที่ 5

แบบสันนิษฐาน รูปตัด 2 มณฑปพระสีอิริยาบถ วัดพระสีอิริยาบถ แบบที่ 5

ซ้าย : แบบสันนิษฐาน
รูปด้าน มณฑปพระสี
อิริยาบถ วัดพระสีอิริยาบถ
แบบที่ 5

ขวา : แบบสันนิษฐาน
รูปตัด 2 มณฑปพระสี
อิริยาบถ วัดพระสีอิริยาบถ
แบบที่ 5

มาจากหลังคาแบบมณฑปกับหลังคาปีกนกที่ต่อลงมาจากหลังคาจั่วด้านหน้า มีขนาดใกล้เคียงกัน ดังนั้นจึงทำการแบ่งหลังคาปีกนกที่ต่อจากหลังคาแบบมณฑปให้เป็น 2 ตับ เพื่อให้หลังคาแบบมณฑปดูสำคัญขึ้นอีกทั้งด้านมุมมองและด้านฐานานุศักดิ์ เนื่องจากมีหลังคาหลายชั้นกว่า

ส่วนที่สำคัญเมื่อทำการยกหลังคาแบบมณฑปให้สูงขึ้นอีกส่วนหนึ่งก็คือ โครงสร้างของหลังคาที่จะมารับตัวหลังคาแบบมณฑป ซึ่งสามารถทำได้ทั้งในแง่การก่อผนังโค้งให้สูงขึ้นเพื่อตามไปรับโครงหลังคา หรือการต่อโครงสร้างไม้ขึ้นไปจากผนังโค้งด้านหลังพระพุทธรูป ซึ่งในแบบสันนิษฐาน แบบที่ 5 เลือกใช้การต่อโครงสร้างไม้ขึ้นไป ด้วยเหตุผลว่าการก่อสร้างทำได้ง่ายกว่า และมีผลต่อความมั่นคงของโครงสร้างผนังโค้งน้อยกว่าการก่ออิฐเพิ่มขึ้นไปรับหลังคา

นอกจากนั้นการยกหลังคาแบบมณฑปให้สูงขึ้นจะทำให้ต้องมีการก่อผนังปิดส่วนที่อยู่ใต้ปีกนกของหลังคาแบบมณฑปสูงขึ้น เพื่อปิดช่องว่างที่เกิดขึ้นเป็นพื้นที่มากกว่าแบบสันนิษฐาน แบบที่ 4

เมื่อพิจารณาถึงข้อดีของแบบสันนิษฐานมณฑปพระสีอิริยาบถ แบบที่ 5 คือ เป็นแบบสันนิษฐานที่แสดงถึงความเป็นไปได้ของการมีหลังคาตรงกลางเป็นแบบมณฑป อีกทั้งตัวหลังคาแบบมณฑปยังมีความโดดเด่นมากกว่าแบบสันนิษฐาน แบบที่ 4 ทั้งในแง่ความงามและความสำคัญ แต่แบบสันนิษฐานแบบที่ 5 ก็มีข้อด้อยกว่าแบบสันนิษฐาน แบบที่ 4 คือ ต้องมีโครงสร้างที่ซับซ้อนมากขึ้นในการทำโครงสร้างของหลังคาที่จะมารับตัวหลังคาแบบมณฑป และต้องก่อผนังปิดส่วนที่อยู่ใต้ปีกนกของหลังคาแบบมณฑปสูงขึ้น การก่อสร้างจึงซับซ้อนขึ้น

6. แบบสันนิษฐานมณฑปพระสีอิริยาบถ แบบที่ 6

แบบสันนิษฐานมณฑปพระสีอิริยาบถ แบบที่ 6 เริ่มจากการทดลองที่จะยกหลังคาแบบมณฑปในแบบสันนิษฐาน แบบที่ 5 ให้ลอยเหนือหลังคาจั่วด้านหน้า ซึ่งจะทำให้มุมมองต่อรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเปลี่ยนไปคือ จากที่

หลังคาหลังแบบมณฑปตัวกลางกับหลังคาจั้วด้านหน้ายังคงเชื่อมต่อกัน กลายเป็นหลังคาทั้ง 2 ส่วนนั้นถูกแยกออกจากกัน ทำให้ความสำคัญของ หลังคาแบบมณฑปมีมากกว่าอย่างเห็นได้ชัด

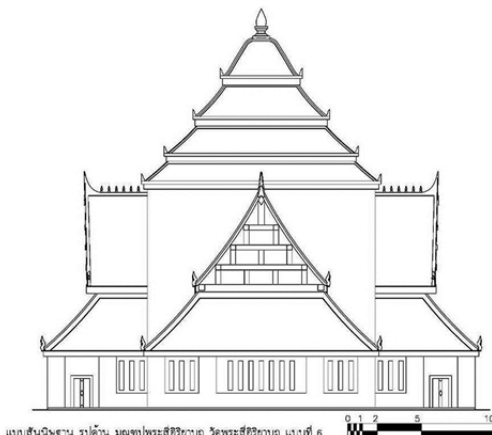
โดยทั่วไปแล้วแบบสันนิษฐานมณฑปพระสี่อิริยาบถ แบบที่ 6 มี ลักษณะที่ใกล้เคียงกับแบบสันนิษฐาน แบบที่ 5 คือ มีหลังคาแบบมณฑปตรง กลาง 2 ชั้นและต่อลงมาเป็นหลังคาปีกนก 2 ดับ ซึ่งเมื่อมองภาพรวมแล้ว ก็จะมีลักษณะเป็นหลังคาแบบมณฑปซ้อนกัน 4 ชั้น แต่ในแบบสันนิษฐาน แบบที่ 6 หลังคาส่วนนี้ได้ถูกยกขึ้นจนลอยเหนือหลังคาจั้วที่อยู่ด้านหน้า ทำให้ โครงสร้างหลังคาทั้งสองส่วนแยกออกจากกัน

จากการที่หลังคาแบบมณฑปตรงกลางถูกยกลอยขึ้น โครงสร้างที่ รับหลังคาที่เป็นโครงสร้างไม้ต่อจากผนังโค้งด้านหลังพระพุทธรูปตามแบบ สันนิษฐาน แบบที่ 5 ต้องสูงขึ้นตามเพื่อไปรับหลังคาแบบมณฑปที่ถูกยกขึ้น และเช่นเดียวกันส่วนผนังข้างใต้หลังคาปีกนกที่ต่อจากหลังคาแบบมณฑปก็ ต้องก่อสูงขึ้นตามไปเช่นกัน ซึ่งหากดูจากแบบสันนิษฐานแล้วจะต้องต่อ โครงหลังคาไม้และก่อผนังขึ้นไปสูงกว่าแบบสันนิษฐานแบบที่ 5 เป็นระยะถึง 7 เมตร ทำให้รวมแล้วต่อโครงสร้างไม้รับหลังคาขึ้นไป 8.6 เมตร และต้องก่อ ผนังขึ้นไป 11 เมตร ซึ่งทำให้แบบสันนิษฐาน แบบที่ 6 มีโครงสร้างที่ซับซ้อน และมีขนาดใหญ่กว่าแบบสันนิษฐาน แบบที่ 5

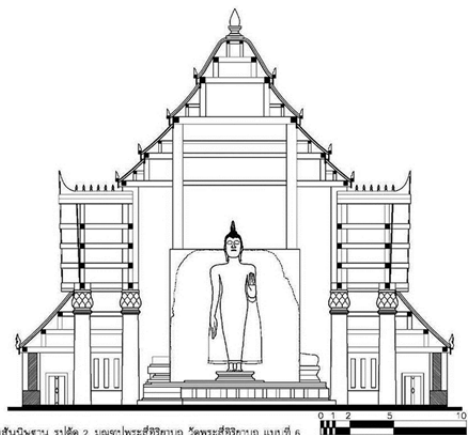
เมื่อพิจารณาถึงข้อดีของแบบสันนิษฐาน มณฑปพระสี่อิริยาบถ แบบ ที่ 6 คือ เป็นแบบสันนิษฐานที่แสดงถึงความเป็นไปได้ของการมีหลังคาตรง กลางเป็นแบบมณฑปและหลังคามณฑปนั้นถูกยกลอยเหนือหลังคาจั้วด้านหน้า ทำให้หลังคาแบบมณฑปตรงกลางโดดเด่นกว่าหลังคาจั้วด้านหน้า แต่แบบ สันนิษฐาน แบบที่ 6 ก็มีข้อด้อย คือความที่ต้องมีโครงสร้างขนาดใหญ่และ ซับซ้อนทำให้แม้มีความเป็นไปได้ของแบบสันนิษฐาน แต่ความน่าจะเป็นของ แบบสันนิษฐานลดน้อยลงมาก

ซ้าย : แบบสันนิษฐาน
รูปด้าน มณฑปพระสี่
อิริยาบถ วัดพระสี่อิริยาบถ
แบบที่ 6

ขวา : แบบสันนิษฐาน
รูปตัด 2 มณฑปพระสี่
อิริยาบถ วัดพระสี่อิริยาบถ
แบบที่ 6

แบบสันนิษฐาน รูปด้าน มณฑปพระสี่อิริยาบถ วัดพระสี่อิริยาบถ แบบที่ 6

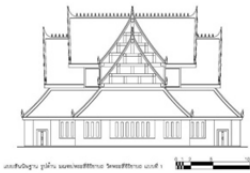
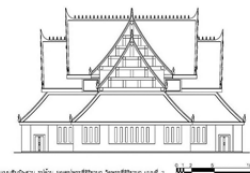
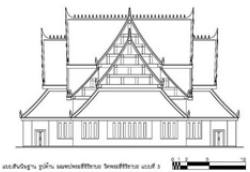
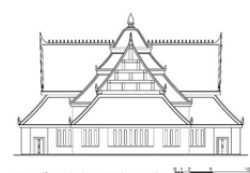
แบบสันนิษฐาน รูปตัด 2 มณฑปพระสี่อิริยาบถ วัดพระสี่อิริยาบถ แบบที่ 6

การวิเคราะห์เปรียบเทียบแบบสันนิษฐาน มณฑปพระสีอิริยาบถ

การสันนิษฐานแบบมณฑปพระสีอิริยาบถเป็นการศึกษาเพื่อทำการสันนิษฐานถึงรูปแบบดั้งเดิม เป็นการศึกษาความเป็นไปได้และความน่าจะเป็นของรูปแบบทางสถาปัตยกรรม โดยอาศัย 2 ส่วน คือ ความเป็นไปได้ของโครงสร้างทางสถาปัตยกรรม และความเป็นไปได้ของรูปแบบทางสถาปัตยกรรม โดยอาศัยข้อมูลและหลักฐานทางเอกสารและทางกายภาพ เมื่อได้ทำการสันนิษฐานแบบออกมา คือการศึกษาความเป็นไปได้ ส่วนการวิเคราะห์เปรียบเทียบคือการศึกษาถึงความน่าจะเป็น โดยนำข้อเด่นข้อด้อยของแบบสันนิษฐานแต่ละแบบมาเปรียบเทียบกัน ดังตารางหน้าถัดไป

จากตารางแสดงการเปรียบเทียบข้อเด่นข้อด้อยของแบบสันนิษฐานแบบต่างๆ ถ้ามองภาพกว้างๆ จะเห็นว่าแบ่งแบบสันนิษฐานเป็น 2 กลุ่ม คือ แบบที่หลังคาตรงกลางเป็นหลังคาจั่วแบบจัตุรมุข และแบบหลังคาตรงกลางเป็นแบบมณฑป โดยหลังคาจั่วแบบจัตุรมุขจะมีความเป็นไปได้ทางโครงสร้างมากกว่า แต่อาจจะมีข้อเสียเล็กน้อยเรื่องความสวยงาม เช่น มีขนาดของคอสองที่ใหญ่ หรือหลังคาตรงกลางแบบหลังคาจั่วจัตุรมุขอาจจะไม่โดดเด่นเท่าแบบหลังคาตรงกลางเป็นแบบมณฑป

แต่ถ้าหากต้องการให้หลังคาตรงกลางเป็นแบบมณฑปก็ต้องรับข้อด้อยทางโครงสร้างที่ซับซ้อนกว่าหลังคาแบบจั่วจัตุรมุข และหากต้องการยกหลังคาแบบมณฑปสูงขึ้นมากเท่าไรความเป็นไปได้ทางโครงสร้างก็ยิ่งลดน้อยลงตามลำดับ สำหรับข้อสรุปว่าแบบสันนิษฐานมณฑปพระสีอิริยาบถแบบใดจะเป็นแบบที่ถูกต้องอย่างสมบูรณ์นั้นไม่สามารถบ่งบอกได้ชัดเจน ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของแต่ละบุคคลด้วยว่าจะโน้มเอียงไปตามเหตุผลใด

แบบสันนิษฐาน	ข้อเด่น	ข้อด้อย
แบบที่ 1 	- สันนิษฐานตาม กายภาพที่ปรากฏ อยู่ - เป็นแบบที่เรียบง่าย ที่สุด - โครงสร้างไม่ซับซ้อน - เป็นแบบพื้นฐาน ของแบบอื่นๆ	- ชุดหลังคาจั่ว ตัวกลางดูไม่ค่อย สำคัญ และไม่ ต่อเนื่องเพราะมี คอสองคั่น - คอสองมีขนาดใหญ่
แบบที่ 2 	- สันนิษฐานตาม กายภาพที่ปรากฏ อยู่ - เป็นแบบที่เรียบง่าย - ขนาดคอสองเล็กลง	- ชุดหลังคาจั่ว ตัวกลางดูไม่ ต่อเนื่องเพราะมี คอสองคั่น - โครงสร้างซับซ้อน กว่าแบบที่ 1
แบบที่ 3 	- สันนิษฐานตาม กายภาพที่ปรากฏ อยู่ - เป็นแบบที่เรียบง่าย - ชุดหลังคาแบ่งเป็น ชุดสมบูรณ์	- โครงสร้างซับซ้อน กว่าแบบที่ 2
แบบที่ 4 	- มีหลังคาตรงกลาง เป็นมณฑป	- ถ้าวระยะระหว่าง เสาร่วมในไม้ เท่ากัน จะไม่ สามารถเป็นได้ - หลังคามณฑปตรง กลางไม่โดดเด่น
แบบที่ 5 	- มีหลังคาตรงกลาง เป็นมณฑป - หลังคามณฑปตรง กลางโดดเด่น	- ถ้าวระยะระหว่าง เสาร่วมในไม้ เท่ากันจะไม่ สามารถเป็นได้ - โครงสร้างซับซ้อน มาก

แบบสันนิษฐาน	ข้อเด่น	ข้อด้อย
แบบที่ 6 	- มีหลังคาตรงกลางเป็นมณฑป - หลังคามณฑปตรงกลางโดดเด่นลอยออกมาจากหลังคาจั่วทั้งสองข้าง	- ถ้าระยะระหว่างเสาไว้ในไม่เท่ากันจะไม่สามารถเป็นไปได้ - โครงสร้างซับซ้อนที่สุดและต้องมีขนาดใหญ่ - ความเป็นไปได้ทางโครงสร้างน้อยที่สุด - รูปด้านไม่เข้ากับผังกากบาท

บทสรุป มณฑปพระสี่อิริยาบถ วัดพระสี่อิริยาบถ จังหวัดกำแพงเพชร ในเชิงคุณค่า

สำหรับมณฑปพระสี่อิริยาบถที่ถูกกล่าวถึงในแง่ของความหมาย คือความหมายของพระประธานในมณฑปที่มีลักษณะเป็นพระพุทธรูป 4 องค์หันหลังชนกัน แสดงอิริยาบถทั้งสี่ คือ ยืน เดิน นั่ง และนอน จากการศึกษาที่ผ่านมา

ความหมายของพระพุทธรูปสี่อิริยาบถ สามารถแบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม คือ

หนึ่ง เป็นปางของพระพุทธรูปที่แสดงถึงเรื่องราวในพุทธประวัติ

สอง เป็นหลักในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานด้วยการกำหนดสติในฐานทั้ง 4 คือ กาย เวทนา จิต และธรรม โดยเฉพาะฐานกาย ซึ่งมีการกล่าวถึงการพิจารณาอิริยาบถหลักทั้ง 4 คือ ยืน เดิน นั่ง และนอน

สาม เป็นการแสดงถึงความเป็นมนุษย์ของพระพุทธเจ้า จึงต้องทรงพักผ่อนพระวรกายให้คลายจากความเมื่อยล้า และการนั่ง ยืน เดิน นอน ก็เป็นอิริยาบถทั้งสี่ในการพักผ่อนของพระพุทธองค์

ความหมายของทั้ง 3 กลุ่มที่กล่าวมา ยังไม่สามารถสรุปได้ว่ากลุ่มใดถูกต้องเป็นสำคัญ เนื่องจากแต่ละกลุ่มต่างก็ใช้มุมมองและหลักฐานในการเชื่อมโยงต่างกัน และที่สำคัญความหมายของพระสี่อิริยาบถของทั้ง 3 กลุ่มก็ไม่ได้ขัดแย้งกันด้วย คือ สามารถเป็นไปพร้อมกันได้ทั้ง 3 ความหมาย

ในการวิเคราะห์ครั้งนี้จะเห็นได้ว่ามีพระพุทธรูปสี่อิริยาบถปรากฏอยู่แล้ว ซึ่งจากจุดนี้เองจึงย้อนวิเคราะห์ได้ว่า ก่อนที่จะมีพระพุทธรูปสี่อิริยาบถได้ จำเป็นที่จะต้องมีการสร้างพระพุทธรูปในอิริยาบถต่างๆ จนเมื่อพบเห็นเป็นการทั่วไปแล้ว จึงได้มีการสร้างพระพุทธรูปหลายอิริยาบถขึ้นในทีเดียวกัน การ

เกิดขึ้นลักษณะนี้น่าจะเป็นลักษณะพัฒนาการที่เป็นสากล ดังที่จะเห็นถึงการรวมกลุ่มของพระพุทธรูปหรือสัญลักษณ์ต่างๆ ซึ่งการสร้างพระพุทธรูปสี่อิริยาบถเองก็น่าจะเป็นเช่นเดียวกัน ดังนั้นจุดที่ต้องการแสดงถึงความสำคัญคือ ความสำคัญของการมารวมกลุ่มกันของพระพุทธรูปจนเป็นพระพุทธรูปสี่อิริยาบถ แม้จะเป็นการรวมกันที่ไม่ทราบความหมายแน่ชัดของพระพุทธรูปสี่อิริยาบถ แต่ด้วยขนาดและรูปแบบของการรวมตัวกันก็ทรงพลังมากพอในตัวเอง จนผู้พบเห็นต้องตระหนักถึงความสำคัญของพระพุทธรูปสี่อิริยาบถ

นอกจากนั้นรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นยังส่งเสริมลักษณะของพระพุทธรูปสี่อิริยาบถให้เด่นชัดขึ้น คือ ภายใต้งดรูปกากบาททำให้มีลักษณะเป็นมุข 4 มุข แต่ละมุขก็มีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ เป็นการทำให้ภายในและภายนอกสอดคล้องกัน อีกทั้งยังทำให้มีพื้นที่ด้านหน้าพระพุทธรูปสำหรับการสักการบูชา เมื่อพิจารณาในแง่หนึ่งแล้วผังกากบาทก็เหมือนนำเอาอาคารสี่หลังมาชนกัน หรือการสร้างผนังโค้งด้านหลังพระพุทธรูปที่ให้ความต่อเนื่องภายในอาคารมีมากขึ้น และการมีพื้นที่โค้งด้านหลังยังสามารถทำปูนปั้นหรือเขียนเรื่องราวในลักษณะที่มีมิติมากกว่าผนังเรียบแบน จากที่กล่าวมานี้เป็นการแสดงถึงความพิเศษของมณฑปพระสี่อิริยาบถ อันเกิดจากการสร้างพระพุทธรูปสี่อิริยาบถนั่นเอง

เชิงอรรถ

¹ สมเด็จพระ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *จดหมายเหตุ เรื่องประพาสต้นในรัชกาลที่ 5 (เสด็จประพาสต้น)* (กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2519), 108.

² พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, *เที่ยวเมือง พระร่วง* (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2519), 22.

³ คณะกรรมการปรับปรุงบูรณะโบราณสถาน จังหวัด สุโขทัยและจังหวัดกำแพงเพชร, *รายงานการสำรวจและ ขุดแต่งบูรณะโบราณวัตถุสถานเมืองเก่ากำแพงเพชร เมืองศรีสัชนาลัย พ.ศ. 2508-2512* (พระนคร : การ ศาสนา, 2514), 13.

⁴ อาศัยศึกษาเทียบเคียงและสอบถามจากเจ้าหน้าที่ อุทยานประวัติศาสตร์ฝ่ายโบราณคดีและอนุรักษ์ สถาปัตยกรรม ซึ่งจากแบบที่ได้มาลงวันที่สำรวจและเขียน ในช่วงเดือนกันยายน พ.ศ. 2532, เมษายน-กรกฎาคม พ.ศ. 2533 และ มีนาคม พ.ศ. 2542.

⁵ ในแบบผังบริเวณของวัดพระสี่อริยาบลงวันที่สำรวจ และเขียน 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2531

⁶ ภัคพดี อยู่คงดี, “พระสี่อริยาบ เมืองกำแพงเพชร” (สารนิพนธ์ปริญญาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดี คณะ โบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2523), 14.

⁷ เรื่องเดียวกัน, 23.

⁸ หม่อมราชวงศ์ สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, “กลุ่มพระพุทธรูป สี่อริยาบในศิลปะสุโขทัยความหมายทางพุทธศาสนา บางประการ,” *เมืองโบราณ* 13, 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2530) : 61.

⁹ พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, “พระสี่อริยาบ,” *ศิลปวัฒนธรรม* 16, 11 (กันยายน 2538) : 121.

¹⁰ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, *ศิลปะสุโขทัย : บทวิเคราะห์ หลักฐานโบราณคดี จารึก และศิลปกรรม* (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547), 43.

¹¹ คณะกรรมการปรับปรุงบูรณะโบราณสถาน จังหวัด สุโขทัยและจังหวัดกำแพงเพชร, *รายงานการสำรวจและ ขุดแต่งบูรณะโบราณวัตถุสถานเมืองเก่ากำแพงเพชร เมืองศรีสัชนาลัย พ.ศ. 2508-2512*, 15.

บรรณานุกรม

คณะกรรมการปรับปรุงบูรณะโบราณสถาน จังหวัดสุโขทัย และจังหวัดกำแพงเพชร. *รายงานการสำรวจ และขุดแต่งบูรณะโบราณวัตถุสถานเมืองเก่า กำแพงเพชร เมืองศรีสัชนาลัย พ.ศ. 2508-2512*. พระนคร : การศาสนา, 2514.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระ กรมพระยา. *จดหมายเหตุ เรื่องประพาสต้นในรัชกาลที่ 5 (เสด็จ ประพาสต้น)*. กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2519.

ภัคพดี อยู่คงดี. “พระสี่อริยาบ เมืองกำแพงเพชร.” สารนิพนธ์ปริญญาบัณฑิต สาขาวิชา โบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัย ศิลปากร, 2523.

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. “พระสี่อริยาบ.” *ศิลปวัฒนธรรม* 16, 11 (กันยายน 2538) : 118-121.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. *เที่ยวเมือง พระร่วง*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราช- วิทยาลัย, 2519.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. *ศิลปะสุโขทัย : บทวิเคราะห์หลักฐาน โบราณคดี จารึก และศิลปกรรม*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547.

สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, หม่อมราชวงศ์. “กลุ่มพระพุทธรูป สี่อริยาบในศิลปะสุโขทัยความหมายทาง พุทธศาสนาบางประการ.” *เมืองโบราณ* 13, 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2530) : 57-61.